

Naplójegyzetek XXI.

Nem ért véget

1944 karácsonyan belövés érte azt a kis budai családi házat, amelyet születésem idején béreltek a szüleim. Anyánk, amíg a front meg nem érkezett, naponta elbiciklizett a Júlia utcai kertészetbe, amely a megélhetésünket biztosította. Apánk többszöri katonai behívása során megjárta a Don-kanyart is, szerencsére még a katasztrófa előtt, majd síoktatóként teljesített szolgálatot a brjanszki erdőben, ahol – elbeszélése szerint „minden fa mögött egy orosz partizán állt”. 1943 tavaszán hastífuszt kapott, és csodával határos hazaszállítása és felgyógyulása után már csak hazai állomáshelyekre kellett bevonulnia. Ő tehát kényszerűen, de sokat hiányzott kisgyermek családjá köréből, így bátyámmal, anyánkkal hármásban éltük át azt a hajnalt is, amikor a házfalát átszakította egy szovjet lövedék.

A lakhatatlanná vált épületből kénytelenek voltunk kiköltözni. Anyánk menedéket kért a szomszédos, légópincével is rendelkező emeletes társasházban. A házbeliek nem örvendtek ugyan, hogy szűkös pincéjüket új lakókkal, ráadásul apró gyermekekkel kell megosztaniuk, de emberségükből azért futotta a befogadásunkra. Anyám áthozta élelmiszerkészletünk maradványait, és szerepet vállalt a mindennapos vízfordásban és főzésben, azaz hasznosan beilleszkedett a négy-öt család háborús túlélési játszmájába. Pár nap múlva én, a másfél éves pincelakó, belázasodtam, rácsos kiságyamban nyüglődve már-már a véghez közeledtem. Ekkor a ház egyik lakója, egy Kárpátaljáról házassága révén Budapestre került asszony, Kovács Vali néni megsajnálta, és felvitt bennünket a sötét pincéből az első emeleti lakásukba, mondván, hogy az ablakon beeső napsugarak biztos meggyógyítanak engem. A férjével úgy döntöttek, hogy nem költöznek le a

zsúfolt légópincébe, a saját otthonukban akarták túlélni az ostromot, vagy ha úgy van megírva, hát elpusztulni. Mire anyánk két vödör vízzel megjött a kútról, bennünket Vali néniék lakásában talált. És valóban használt a napfényterápia, hamarosan meggyógyultam.

Ebben a lakásban éltük át a budavári kitörés napját is. Vali néni vette észre egy fagyos éjszakán, hogy valami mozgás támadt, fények villództak szomszédos kertünkben és házunkban. Másnap kiderült, hogy a kisház padlását német katonák foglalták el, akik talán az Ördögárok fedett szakaszán át jutottak el a környékre, és ebben a csendes utcácskában kerestek szállást maguknak. Nem sokáig pihenhetek azonban, mert megérkeztek a szovjetek is. Hangos vezényszavakkal parancsolták ki rejtekükből, majd felsoroztatták őket a kert fái alatt. Az eseményeket a függöny mögül figyelő asszonyok csontra soványodott, rosszul felszerelt szerencsétleneknek írták le a padlásról feltartott kézzel leereszkedő németeket. Hamarosan az egyik közeli kertben meg kellett ásniuk a saját sírjukat, és ebbe lötték bele a szovjetek az egész csapatot.

1945 februárjában, a főváros sok veszteséggel járó ostromának utolsó napjaiban, a budavári kitörésben egyesek szerint negyvenezer, mások szerint húszezer magyar és német katona vesztette életét, vagy került hosszú évekre tartó sziberiai hadifogságba.

Azóta csaknem nyolcvan év telt el, amely során olyan távolinak tűntek ezek a végzetes események. De mostanában ismét hasonló képsorok érkeznek a szomszédunkban zajló háborús hadszínterekről, bizonyítva, hogy a történelem nem ért véget. Sőt. Úgy folytatódik, mintha semmit sem tanult volna saját bűneiből és szenvedéseiből az emberiség.

Járható út

Az elmúlt évtizedekben egyre több szó esik természeti környezetünk romlásáról, amelyet a klímakatasztrófa előszobájának is neveznek. Naponta számos tudományos véleményt olvashatunk erről, konferenciák tárgyalják, egyetemi kurzusok ismertetik mibenlétét és aktuális helyzetét. Számtalanszor taglalják a veszélyes következményeket a legkülönbözőbb ideológiai, politikai irányzatú médiumok. Tény, hogy korunk civilizációja a nagyüzemi termelésnek olyan fokára ért, amely a földgolyó természeti kincseit gyors ütemben elfogyasztja, és a kibocsátott melléktermékek, gázok megváltoztatják az éghajlati adottságokat is. Mégis, a mindenütt jelen lévő reklámok arra ösztönzik az embereket, hogy többet fogyasszanak, vakon kövessék a gyorsan változó divatot. Vegyenek új járműveket, munkagépeket, komputereket, bútorokat, mobilokat, ruhákat és cipőket. A valóságos és a virtuális közösségek hangadói, az influenszerek különösen a fiatalokat tudják a bűvkörükbe vonni, és nevelnek belőlük öntudatos fogyasztót.

Természetes, hogy mi, mai emberek hívei és csodálói vagyunk a tudományos és technikai fejlődés teremtette, varázslatos új világnak. Aki teheti, élvezi a kényelmet, és örül a szüleink, nagyszüleink életét megnehezítő fizikai munka és a létbizonytalanság, a szegénység visszaszorulásának. Ugyanakkor sok fenyegető jelenség miatt aggódunk, mert természeti környezetünk pusztulásán túl érzékeljük az emberi társadalom pusztulását is.

Ha csak a szemünk előtt zajló háború képeit nézzük, szinte pillanatok alatt súlytalanná válik a hangzatos környezetvédő propaganda is. Nyilvánvaló, hogy a katasztrófa elkerülése érdekében a világ vezetőinek legelőször a háborúk elé kellene kitűzniük a stop táblát. Nem az egyszer használatos nejlonzacskók és fülpiszkálók jelentik az igazi veszélyt, hanem az életek millióinak kioltására, az emberi társadalom és környezet teljes lerombolására kifejlesztett lövedékek és gépezetek. Ezek egyetlen nap alatt egész városokat változtatnak vasbetontörmelékkel borított rommezővé, és családok tízezreit teszik földönfutóvá, nincstelenné.

Él Észak-Amerikában egy keresztény közösség, az „amishok”, akik szigorú szabályokkal iktatják ki a mindennapjaikból a számunkra már

nélkülözhetetlenné vált technikai eszközöket: az elektromos berendezéseket éppúgy, mint a motorizált járműveket vagy a tévéket és számítógépeket. Indoklásul nem a környezeti kárra, hanem az emberi személyiségre gyakorolt rossz hatásra hivatkoznak. Meggyőződésük szerint a magunk alkotta gépi berendezések túlságosan elbizakodottá tesznek bennünket, ezért a technikai fejlődésnek mintegy kétszáz évvel ezelőtti színvonalát választják: lovas kocsival járnak, lóerővel művelik a földjüket, kézimunkával fonnak, szőnek, építkeznek. A divatot is megállították egy egyszerű, falusi öltözetnél, nem versengenek benne és általa. A fiataljaiknak megadják a modern világ megismerésének lehetőségét, ezt követően pedig mindegyiküknek választania kell az „amish” és a világi élet között. Legtöbben a szülei puritán életmódját, az „amish” közösséget választják, és az általunk fejlettnak, kényelmesnek tartott életmódot elutasítják. Ez a társadalmi csoport a mai Egyesült Államok legdinamikusabban növekedő közössége: sok gyermeket nevelnek, így lélekszámuk évtizedről évtizedre jelentősen nő. A mindennapi fizikai munka, a természetgyógyászatra korlátozódó egészségügyi ellátás, az egyszerű, szerény étkezés ellenére sok testi és lelki betegség elkerüli őket. Életüket kizárólag a jézusi tanítás szabályozza, a családok naponta együtt olvassák a Szentírást és annak erkölcsi tanítása szerint harmóniában élnek.

Valószínű, hogy az emberiség számára nem az ő útjuk az egyetlen járható út, de hogy világnk katasztrófális fizikai és erkölcsi állapotának leküzdéséhez szükség van az övékéhez hasonló emberi józanságra, belátásra és alázatra, az Istennel, egymással és a természeti környezettel való jó szándékú együttműködésre, abban biztos vagyok.

Illyés Gyula emlékezete

Negyven esztendeje, 1983. április 15-én hunyt el a 20. század egyik legnagyobb magyar költője, írója és gondolkodója, Illyés Gyula. Felújított síremlékénél, a Farkasréti temetőben a Nemzeti Örökség Intézete és a Magyar Művészeti Akadémia tartott közös megemlékezést. Az ilyen ünne-

pi alkalmak óhatatlanul felvetik a kérdést: vajon méltó helyére került-e az eltelt évtizedekben Illyés hatalmas és sokrétű életműve?

Illyés Gyula – néhány évnyi párizsi tartózkodás kivételével – itthon, Magyarországon élte le életét, sorsa szorosan befonódott a magyar történelem egyik legnehezebb évszázadába, amelynek három diktatúra, két világháború és egy véres megtorlással végződő forradalom volt a mérlege. Nemzedéke más kiemelkedő alkotóival együtt ebben a nehéz korban alkotta meg a lírai, epikai (regény, szociográfia, esszé) és drámai műfajokat is magában foglaló életművét. A két világháború között a nemzet sorsát érintő politikai vitáknak és a népi írók mozgalmának is aktív résztvevője volt, a szociográfiai és folklórgyűjtés, a műfordítás és a temérdek szerkesztői munka is szellemi erejének a bizonyítéka.

Életének, költészetének és gondolkodásának meghatározó tapasztalata, alapvető élménye volt Felsőrácegrespusztán töltött gyermekkor, amikor a maga mélységében ismerte meg a puszta emberek kiszolgáltatottságát, reménytelen szegénységét. Ugyancsak a föld népe körében kapta szellemi útravalóul a magyar népköltészet, népmese, ősi hiedelemvilágunk ismeretét és első anyanyelve, a tolnai tájnyelv szépségét, kifejezőerejét. Tizennégy évesen édesanyjával együtt Budapestre költözött: a modern nagyváros a világháború utáni mélyszegénység ellenére is éles kontrasztot mutatott a földműves- és zsellérsorban élők általa ismert nehéz sorsával. Ez az ellentét és a „szülötte földhöz” való hűség pályája első évtizedeiben lírájának meghatározó motívuma lett, ebben gyökerezett szociális elkötelezettsége, de a népi kultúra iránti szeretete is. „Testem e nép, e táj – / Nem lehet szólnom, cselekednem, / néma vagyok és tehetetlen, / tetteim letörnek kezemről, / amíg e szép anyag, amelyből / formáltattam és teremtettem, / talpra nem áll, / hogy felnöveessen” – írja *Dülő-út* című versében.

Pesti középiskolás éveiben kapcsolatba került Kassák Lajos avantgárd mozgalmával és a szociáldemokrata ifjúsági körökkel, majd négyéves párizsi tartózkodása idején személyesen is megismerte az európai művészeti élet újító irányzatainak képviselőit. A társadalmi igazságosság iránti elkötelezettsége mellett ez is meghatározó tapasztalatot jelentett, világirodalmi kitekintést biztosított számára.

Illyés Gyula költői elismertsége mellett hamarosan a Trianon utáni korszak magyarságának egyik figyelmet érdemlő szószólójává lett. Pályakezdő évtizedeinek eredményei – amikor négyszer is elnyerte a Baumgarten-díjat –, a Nyugat hasábjain közölt írásai, majd szerkesztői szerepvállalása Babits Mihály oldalán megalapozták általános elfogadottságát. Bár már a két világháború közötti évtizedekben is nem egy támadás érte mind a politikai jobboldal, mind a baloldal részéről, költői és emberi alapállása, művének magaslatai olyan elismerést hoztak számára az egész társadalomban, amilyen száz évvel korábban Vörösmarty Mihályé volt. Nem véletlenül, mert Illyés is vérbeli költő, Zrínyi és Vörösmarty felelősségtudatával: verseiben, írsaiban gyakran megszólalt a nemzetéért való aggodalom és a felmérhetetlen veszteségekkel is dacoló remény: „Hegyre kerültünk... vagy hegyre szorultunk, / barátaim, de megritkult sorunk! / S be védtelen, jajt-zümmögő alattunk / az édes ország, melyért harcolunk” (*Ozorai példa*).

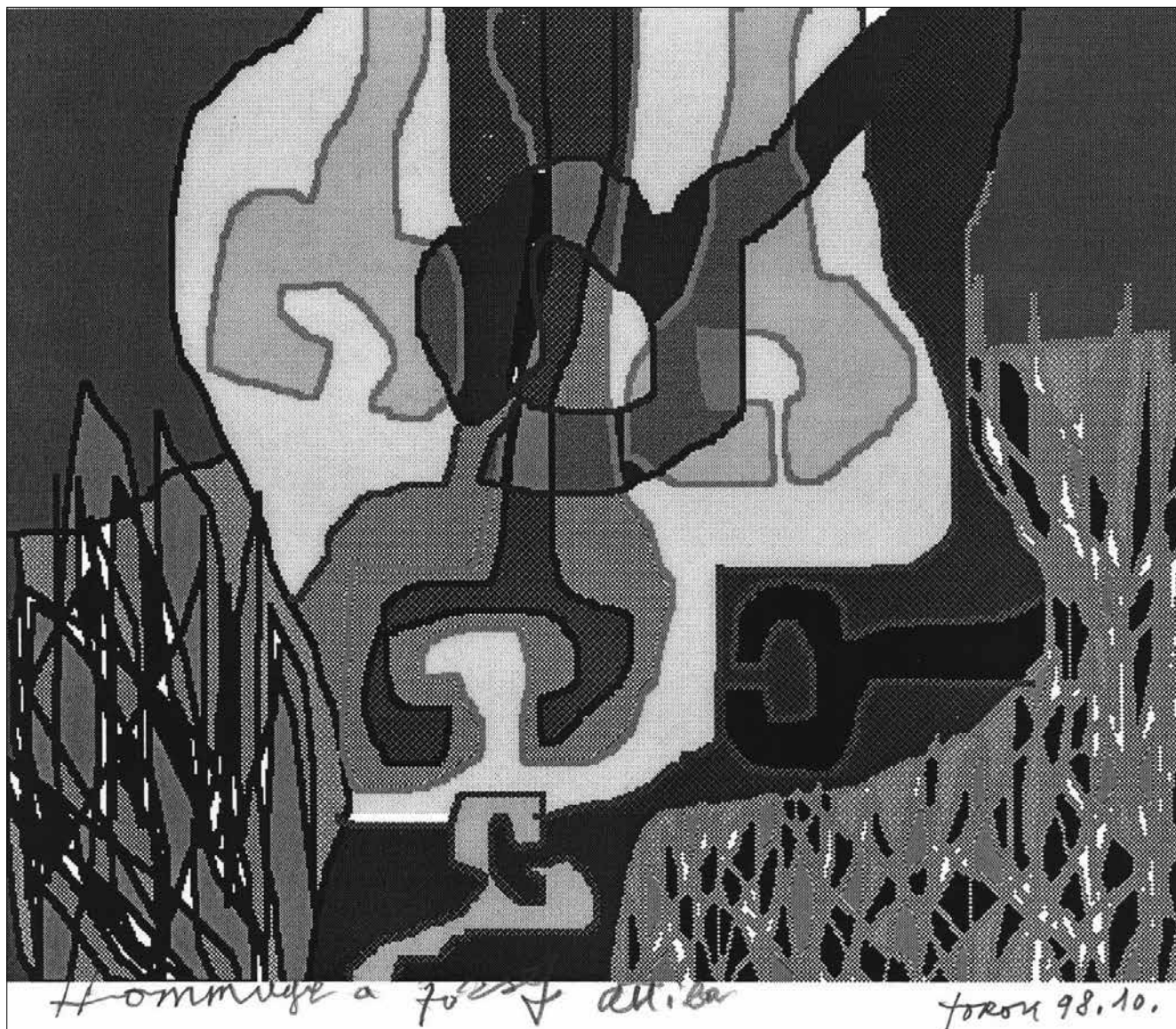
Ez hozta magával, hogy a második világháború végén beköszöntő „szép új világ” is elfogadta, ha vonakodva és nem jó szívvvel is, de az egyre könyörtelenebb kommunista diktatúra idején is számoltak tekintélyének súlyával a politikai élet irányítói. Alkotómunkájának, mint Kodály Zoltánénak is, teret adtak, sok más kitűnő íróval ellentétben könyvei megjelenhettek (NB. nem mindegyik!), és drámáit játszották a színházak. Mint ismert, Illyés nem utasította el a megszólalás lehetőségét, de művei sem az ötvenes években, sem a Kádár-korszakban, önként vállalt szilenciумát követően, nem a kommunista szólamokat visszhangozták, hanem az eseményeknek – a hivatalostól eltérő – az igazságért vívó olvasatát adták. Drámáiban is a magyar nemzet történelmi sorsfordulóit elemezte, általuk újra átélhettük ösztartozásunkat, történelmi hőseinknek fenyegetett szuverenitásunkért folytatott küzdelmeit.

Szerepvállalása, verseinek, esszéinek sorskérdéseinket elemző szókimondása rágalomhadjáratok, támadások sorát váltotta ki napjainkig megisméltődően, ezek mögött mindig felfedezhetőek a politikai indíttatások. Hol szociális elkötelezettsége miatt baloldalinak, hol a 20. századi nagy válságainkat, így a Trianon utáni szétszakítottság következményeit feltáró írásai miatt

nacionalistának bélyegzik, de a magánéletében is gyakran turkálnak avatatlan kezek. Hatalmas életművének, művészi értékeinek elemzésére, sajnos, máig kevesebb figyelem fordul.

De bízunk benne, hogy ez az évforduló és a 21. század nagy kihívásai, nemzeti létünk mai, sokféle fenyegetettsége felhívja szellemi életünk

figyelmét Illyés Gyula közösségi elkötelezettségű munkásságának eredményeire, aktualitására! Hogy beteljesedjenek *A férfi, aki eszményeket vélt védeni egy életen át* című versében megírt sírfeliratának sorai: „Jó volna hinni persze: itt / őt fedi por, nem verseit, / nem elveit, / s fölszáll, ha zeng a Harsona / e sírból bár egy halk sora!”

Hommage à J. A.